

LAURSEN VOLDBY

Mit slægtsnavn Laursen betyder Laurs søn. Det er først sent videregivet som slægtsnavn til min farfar, men dets oprindelse skal søges i den østjyske landsby Voldby - som lige så godt kunne være blevet mit slægtsnavn! Jeg vil i denne historie om slægtsnavnet, tage udgangspunkt i min tiptipoldefar gårdmand Christen Laursen. Kilderne er de sædvanlige skifter, fæstekontrakter, Pante- og skødeprotokoller, kirkebøger, folketællinger og helt unikt et brev af gårdmand i Voldby Anders Andersen Byriel.

Denne historie tager sit udgangspunkt i landsbyen Voldby i 1782, året hvor udskiftningen af byens jorde blev påbegyndt. Gårdmand i byen Laurs Jørgensens ældste søn Christen Laursen var da blot ti år, men var en af dem der skulle realisere den nye tid.

Voldby Kirke midt i landsbyen

Voldby var - og er - beliggende på landevejen mellem Århus og Viborg tre mil uden for Århus - eller godt 22 km. om man vil. Den havde på udskiftningstiden lige omkring 200 indbyggere inklusiv gamle og børn. Udskiftningen betød, fra reelt at dyrke jorden sammen i et tæt landsbyfællesskab, fik hver enkelt gård egne samlede jordstykker, hvor halvdelen var pløjemark og resten hede, mose, overdrev og øde sumpe. Byen der blev udskiftet, bestod af 13 gårde, 8 huse med jord og 10 huse med kun kålhav. Af disse fik 2 gårde samlet jord i det sydvestlige hjørne af markjorden mod Farre og Sjelle undtaget deres hedelod, og 3 fik alt jord i det nordvestlige hjørne mod Hammel - i

øvrigt et sted hvor byens rakkere og skorstensfejer tidligere havde boet. De resterende 8 gårde blev i landsbyen og fik deres indmark som lange jordstykker i en stjerneudskiftning ud fra byen.

For at forstå Voldby, må man forstå den tætte historiske sammenhæng med Danmarks største herregård Frijsenborg. Voldby var i middelalderen anneksogn til herregården Jernit, der var forløberen for Frijsenborg - landets største Herregård. Den havde da egen kirke og sogn. Fra omkring reformationen var denne kirke blevet erstattet af Hammel Kirke og sogn, som Voldby stadig var anneksogn til. Greven af Frijsenborg, eller bare greven - som han konsekvent kaldtes - ejede og bestemte bogstaveligt talt over landsbyen. Det var hos ham, at de var fæstebønder, og det var under ham, at den lokale birkefogedmyndighed - altså politimyndighed - lå. Under udskiftningen var denne: Grev Erhard Wedel Frijs, som ivrigt støttede tanken om udskiftning.

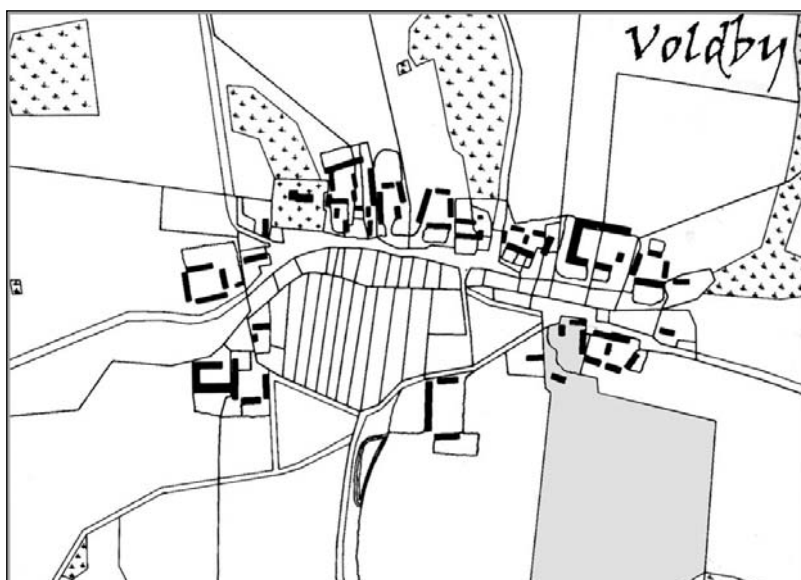
Frijsenborg 1767

Der var en nedarvet respekt for de skiftende grever, men det var langt fra uproblematisk. Jeg vil her for en kort stund springe frem til hoveriet sidste tid sidst i 1830-erne, hvor Christen var en ældre fæstebonde på over halvfjers år.

Det var en tid med oprud og øget selvbevidsthed, selvom både grevens og kongens enevælde var intakt. Volbykarlene var da en sensommerdag på hoveriarbejde på en mark ad Hammel til, da en tysk forvalter ved navn Larsen kom ridende. Han syntes ikke, at en af karlene høstede nok og gav ham derfor en over nakken med sin stok. De øvrige karle blev meget oprørte over episoden, og inden nogen rigtigt vidste af det, havde de væltet fogeden ned i en grøft. Han fik her revet både sit hvide forstykke af brystet og begge øringer af. Med blodet løbende ned af kinderne lovede han dem fire pletter brændevin, hvis de skåned ham. De lod ham være og gik hjem til gårdene. Fogeden red straks til birkedommeren i Hammel, og efterfølgende blev de tre, som man mente var hovedmændene, arresteret. Den ene blev hurtigt løsladt igen, men efter tre dage i arresten, udpegede de øvrige to ham som hovedmand. Han blev herefter atter sat i fængsel. Han var gårdmandssøn i byen, og efterfølgende hængte han sig i cellen. Hoveriet blev ophævet en snes år senere, men denne bar-

ske og meget tragiske historie berørte byen dybt, og den er blevet husket helt op til vores dage. Bønderne blev først selvejere efter Christens tid.

Tilbage til udskiftningen. Når man på denne tid kom ind i landsbyen fra Århus, var den anden gård syd for landevejen fæstet af Christens far Laurs Jørgensen. Han havde i 1770 overtaget den fra svigerfaren Jens Thomsen, da han ægtede hendes datter Maren. Svigerforældrene underholdt han nu på gården i aftægt. Christen opvoksede således i sin mor Maren Jensdatters barndomshjem, med bedsteforældrene på hendes side som aftægtsfolk. Den til gården hørende udskiftede mark, gik fra toften med selve gården ved landevejen - i en lang smal strimmel - mere end to kilometer syd på vest om området højeste punkt Stenknold, gennem Birkemosen og til skellet mod Sjelle. Det var et ujævnt højtliggende muldleret stykke jord.

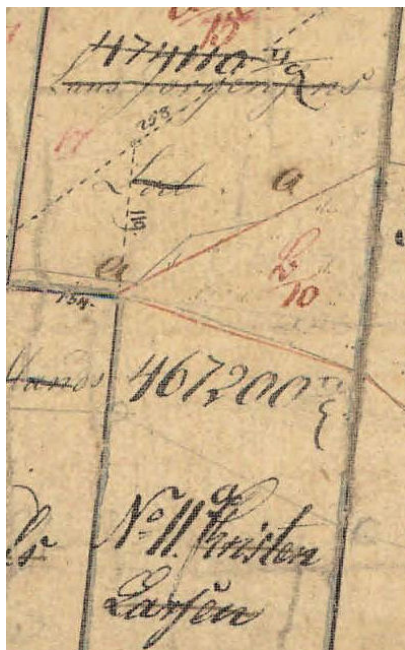
Kort fra udskiftningens tid af Voldby. Laurs Jørgensens jord er markeret med gråt.

Christens far Laurs Jørgensen var også selv af gårdmandsslægt i byen. Hans far Jørgen Michelsen var netop død som aldrende aftægtsmand, og Christens fæster og hendes mand drev nu denne gård videre, som havde været fæstet i Laurs Jørgensens slægt så lang tid tilbage som Frijsenborgs fæste-protokoller rækker. I det hele taget var Christen i familie med en stor del af byen, da de i stor stil var giftet ind i hinanden. Eneste brud umiddelbart på dette var, at hans mormor kom af Bakkeslægten i nabobyen Vitten. Navnet kom af, at de boede på en bakke ved kirken her. Det blev dog til Bach gennem præstens retskrivning i kirkebogen.

Christen fortsatte traditionen med indgiftning i byens gårdmandsfamilier, da han i efteråret 1800 giftede sig med den fem år yngre Dorthe Jensdatter - aldrig kaldt andet end Dorthe Østergaard. Hendes far Jens Nielsen Østergaard havde været gårdmand i Voldby, men begge hendes forældre var - da Dorthe endnu blot var en lille pige - døde kort efter hinanden nogle år før udskiftningen. Hun var derfor vokset op hos den tyve år ældre broder gårdmand i byen Poul Nielsen Østergaard. Dorte var der ud over vokset op med sin tre år ældre broder Jens, som også blev gårdmand på en af byens vestligste gårde. Den i forordet omtalte Anders Byriel huskede denne broder som gammel aftægtsmand - som en høj mand med lang hals. Han blev i øvrigt stamfader til en omfattende Østergaardslægt i byen og på egnen. Det skal her nævnes, at slægten og navnet tilbage i tiden i virkeligheden stammer fra nabobyen Lading, hvor Dorthes oldefar var gårdejer.

Det vanskelige ved en sådan her historie er, at komme ind på noget mere personligt om slægten. Her kan jeg imidlertid helt unikt videregive en regulær førstehåndsbeskrivelse af mange i slægten. I et langt brev fra 1924, af gårdmand i Voldby Anders Andersen Byriel, hvor denne var en meget gammel mand, husker han tilbage på slægterne i byen. Han indleder sin beskrivelse med sit formål med brevet: "Jeg sidder ene i den lange vintertid, og mine tanker vender sig mod mit barndoms- og

ungdomshjem, til mine forældre, søskende, venner og bekendte fra den tid ... Jeg vil derfor her nedskrive, hvad jeg ved herom, selv har oplevet og set, samt hvad jeg har hørt af mine forældre og bedsteforældre, men kun medtaget deraf, hvad fra flere sider har været overensstemmende og har kunnet falde sammen med de virkelige forhold". Hans relation til min slægt er, at han er gift ind i den.

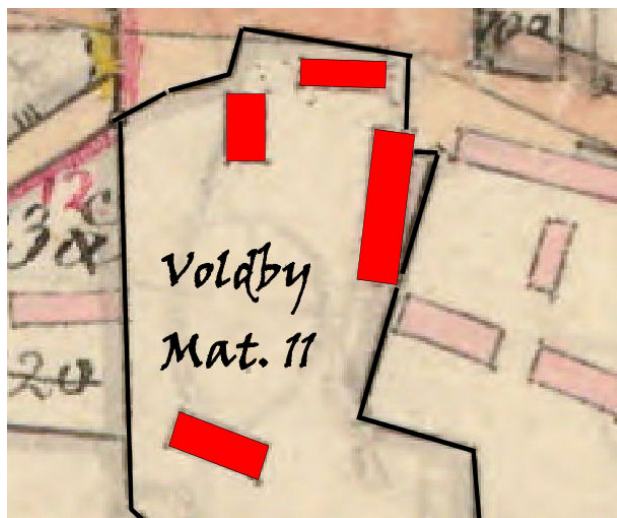
Navnene Laurs Jørgensen og Christen Laursen er på det første matrikelkort efter udskiftningen.

Tilbage til historien om slægten. Jeg giver ordet til Anders Byriell: "Povl N. Østergaard havde en søster, der blev kaldt Dorte Østergaard, hvilket navn hun beholdt til sin død, endskønt hun var gift med Christen Laursen, og de var på den gård, der lå øst for den nuværende og forhenværende skolelegeplads. Gården er nu flyttet lidt syd. Chr. Laursen og hustru kan jeg stadig huske, de var af middel størrelse, og Chr. Laursen, kan jeg mindes, at han ofte stod i porten ud til landevejen i hvide vadmelens knæbukser, rød bunden hue, og ryge af sin kridtpibe."

Gården lå, som beskrevet, i slægtens tid ud til landevejen. Den havde fire længer, som lå spredt i forhold til en traditionel firlænget gård. Den havde ikke noget egennavn som sådan, men blev sandsynligvis kaldt Christen Laursens gård - og før det Laurs Jørgensens gård. Endnu i 1910 fulgte gården ejerens navn - som det havde gjort med skiftende ejere og fæstere før det. Navnet Højvang er først kommet til efter en udflytning små hundrede meter væk fra landevejen engang i 1900-tallet.

Christen Laursen og Dorte Østergaard fik i deres halve århundrede som gårdfolk elleve børn. Seks drenge og fem piger. En pige og tre drenge døde som børn, mens jeg i det følgende vil fortælle om de syv, der videreførte slægten.

Den yngste pige var Cicillie kaldet Sidsel. Anders Byriell skriver om hende: "Sedel, blev gift i et af de tre krigsår (1850), og hendes mand, der blev kaldt Peder Smed, var virkelig smed, skulle møde som soldat dagen efter deres bryllup, efter krigen var han smed ved Sjelle skov, kom senere til Galten ved Hadsten".

Gårdens fire længer markeret med rødt.

Den næst yngste hed Anne Kirstine. "Ane Kjerstien blev gift til en ejendom på Herskind Hede, hendes mand blev kaldt Hans Bødker. De fik siden en gård i Grundfør". Jeg kan tilføje, at hun egentligt mødte sin mand, da hun var tjenestepige for sin større broder Laurs - som vi kommer til senere.

Den næste af Christen og Dortes børn var datteren Kirsten, som fik en speciel betydning i denne historie. "Kirsten blev gift med Thomas Nielsen", som rigtigt mange i denne historie var af gårdmandsfamilie i Voldby. Kirsten og Thomas overtog i 1839 Christen Laursens gård mod aftægt til de gamle. Thomas Nielsen lod senere gården gå videre til sin søn Christen Laursen Thomsen, som igen

lod den gå videre til sin svigersøn N.P. Jensen. Så sent som i 2000 boede en Kristen Thomsen Jensen på gården.

Tilbage til Christen og Dortes børn. ”Den midterste i flokken, Maren, blev gift med sit søskende-barn (*fætter*), sin faders broder Jens Laursens søn, eneste levende barn, Jørgen Jensen og overtog Vejballegård”. Hun repræsenterer ganske godt tendensen i familien, at hun kom til at leve hele sit liv i Voldby, blev gårdmandskone og giftede sig ind i familien.

Jeg kan her ikke lade være med at medtage en lidt sjov historie om et par personer i slægten fra Anders Byriels brev: ”Jens Laursen (*Christens broder*) kan jeg rigtig godt huske, han var lidt over middelhøjde, og jeg kan erindre, at han i de tre krigsår (1848-1850), om ikke hver dag, så dog ofte gik fra gården i øst til skoven ved Niels Byriels hede. Der gik flere gisninger herom. Lige efter krigen, havde Jørgens Jensens børn (*Christens børnebørn*) besøg og under deres leg fandt de under en seng to små gryder fyldt med sølvgenstande, dels bægere og skeer, dels knapper og spænder samt gamle ukendte mønter m.m. Her er vel løsningen på hans skovvandringer. Noget lignende har Povl N. Østergaard (*Dorthes broder*) også været i besiddelse af, men vist langt fra i sådan mængde, men vitterligt er det, at der fra gården blev ydet til Povl N. Østergaards søster Dorthes to døtre Gjertru Marie og Kirstens bryllup (*to af Christen og Dorthes børn som listes op her i denne historie*) et sølvbæger til hver”. Jeg vil bare tilføje, at det var lang tid før loven om danefæ.

Bemærk at Anders Byriel ofte relaterer begivenheder i forhold til de to store krige 1848-50 og 1864. Disse var dybe milepæle, der mejslede sig ind i folks bevidsthed i selv den mindste landsby i landet, da soldaterne alt overvejende kom fra disse små landsamfund. Anders Byriel beskriver i øvrigt lidt omkring den sidste af de to krige i sin omtale af en møllesvend Jens Christian Jensen. ”Jens Kristian kom i marts (1864) til arméen, og af de 22 soldater fra Voldby sogn, var han den eneste, der blev ramt af de fjendtlige kugler, og det var kun et strejfskud”. Så nådigt slap meget få samfund.

Det næste barn i rækken er Poul. ” Den tredieældste af Chr. Laursen og Dorte Østergaards børn, Povl, kom som dreng, i hvilken alder ved jeg ikke, ud til sin moders broder Povl N. Østergaard ... Han blev opdraget der og forblev der som karl og 1831 overtog han gården og blev gift med

Marianne Jørgensen". Han kom således til at opvokse i den nærmeste familie, leve hele sit liv i Voldby og blev gårdmand. Han blev i øvrigt kaldt Poul Østergaard efter sin morbroder og plejefar.

De to resterende børn bytter Anders Byriel rundt på, så det gør vi også her. Gjertrud Marie var Christen og Dorthes ældste barn, selvom Byriel skriver: "Den anden ældste Gjertru Marie blev i 1832 gift med Niels Nielsen, kaldet Jepsen, efter sin anden stedfader, Jeppe. N.N. Jepsen var yngste søn af ægtefællerne Niels Jensen og Maren Jakobsdatter". Niels Nielsen Jepsen overtog i øvrigt sine forældres gård senere, ligesom han senere igen gav den videre til sin søn Jeppe Nielsen". Hun blev hermed gift lokalt, levede hele sit liv i Voldby og blev gårdmandskone. En lille notits er her, at en af hendes døtre blev gift med brevsriveren Anders Byriel, som citeres flittigt her i historien.

Den sidste af Christen og Dorthes børn var Laurs, som er min ane på min fars side. "Den ældste (*altså næstældste!*), Laurs, blev kaldet Voldby, blev gammel karl førend han blev gift (32 år), han havde hjem hos forældrene, men gik omkring i egnen og opkøbte uld og skind m.m. Han blev gift til en ejendom på Herskind Mark, blev enkemand og atter gift, og købte så en gård i Skørring. Han havde ingen børn i første, men i sidste ægteskab havde han fire sønner, Hans og Kresten delte fødegården, og Theodor blev gift til en gård i Herskind. Den yngste Jens Laursen blev af på Vedelslund holdt til at studere. Han blev præst, og som sådan har han hele tiden virket i eller omkring København, og han lever muligt endnu (1924). I 1921 besøgte han Edskild og Dorthe på Uhrbakken. Han er ikke gift, han broders børn kender jeg ikke noget til".

Til dette skal jeg bare tilføje, at Christen og Dorthes nævnte barnebarn Kresten - rigtigt stavet Christen - blev gift med sognefogeden i Grundførs datter Christiane. Han arvede rigtignok sammen med broderen Hans sin fars gård, men måtte forlade sin del på grund af brystsyge - som man kaldte tuberkulose, hvorefter han forsøgte at ernære sin familie som sælger i Århus. Han døde bare 33 år gammel af sin sygdom. Han var min Oldefar. Jeg har ingen billeder af disse gamle i familien bortset fra min tipoldefars broder Jens Laursen (*billede til venstre*), som en årrække var præst ved Frederiksberg Kirke. Han brød for øvrigt som den første i slægten den barriere, som det på den tid var at blive andet end det, som man socialt var født til. Nok var slægten fortrinsvis godt stillet som gårdmænd, men en præst var alligevel et usædvanligt spring.

Denne udredning af børnene efter Christen Laursen og Dorthe Østergaard viser med al tydelighed, at slægten for en stor del giftede sig med hinanden eller nærmeste nabo, og de for en stor del giftede sig standsbevidst med gårdmandsbørn. Seks ud af de syv børn blev således gårdmænd eller gårdmandskoner, og fire af disse i Voldby - alle fire med ægtefæller fra byen. De gav alle deres gårde videre til en søn eller svigersøn, og langt op i 1900-tallet sad efterkommere af slægten stadig som gårdejere i området. Min fars familietradition fortæller, at slægten var pænt store gårdmænd i området uden for Århus, og det var ubærligt, da min oldefar måtte frasige sig gården grundet sygdom. Jeg tror faktisk, at min far opfattede det lidt som ”det tabte paradys”.

Både for- og efterslægten efter Christen og Dorthe var dog mere end noget andet forbundet med landsbyen Voldby. De havde således - ikke bare en omfattende slægt i byen, men begge - slægt så langt Frijsenborgs skifte- og fæsteprotokoller rækker, og dermed så langt Voldbys slægters historie rækker. De bønder der levede før dette, kan nemlig ikke dokumenteres historisk. Deres efterslægt har på den anden side være en synlig faktor i byen helt op til vores tid.

Konklusionen på historien underliggende tema om slægtsnavnet har flere facetter. Navnet Laurs optræder første gang i slægten med skomager i Voldby Laurs Jensen. Han var Christens far Laurs Jørgensens morfader, som Laurs Jørgensen blev opkaldt efter. Laurs Jensen var den første historiske bærer af navnet i slægten, da der ikke er historiske kilder i byen fra før hans fødsel omkring 1660.

Med Christen Laursen begynder en ære, hvor navnet Laursen og Christensen skifter som patronym fra far til søn. Den definitive lovgivning om brug af fast slægtsnavn indføres dog med navneloven i 1856, altså blot to efter Christen og Dorthes barnebarn fik sit navn Christen Laursen som patronym efter sin far Laurs Christensen. Havde han været født to år senere, havde han fået navnet Christen Christensen, og mit slægtsnavn havde været Christensen. I perioden før navneloven i 1856 var der en lov om fast slægtsnavn jævnfør forordningen fra 1828, men lovgivningen var uklar. Historien ovenfor viser således et eksempel på, at en gren af efterslægten fik både fader og moders patronym ”Laursen Thomsen”, som blev brugt sideordnet. Slægten kunne således være kommet til at hedde Hansen-Laursen eller Lauman-Laursen. Først da min farfar Niels Lauman Laursen i 1884 - som den første - overtog Laursen som slægtsnavn fra sin far, fik slægten fast slægtsnavn.

I perioden før navneloven i 1856 var det i øvrigt almindeligt, at man fik indført sit kaldenavn som slægtsnavn i kirkebogen. Som det fremgår tidligere i denne historie, skrev Anders Byriel om Laurs Christensen ”blev kaldet Voldby”. Det blev også dennes børn og børnebørn. Han broder Hans i Skørring brugte det ligeledes, ligesom alle hans børn fik det som efternavn. Da min oldefar i starten af 1880erne boende Nørregade 31 i Århus, var han i adressebogen her opført som Laurs Christensen Voldby. Slægtsnavnet kunne derfor lige så godt have været blevet Voldby, hvilket måske havde været nok så naturligt rødderne taget i betragtning.

Voldby set fra luften engang i 1950-erne